

Оливера С. Марковић Савић¹
Универзитет у Приштини с привременим
седиштем у Косовској Митровици,
Филозофски факултет, Катедра за социологију
Косовска Митровица (Србија)

УДК 316.422(497)(049.32)
316.4:316.32(497.11)(049.32)
Научна критка
Примљен 06/10/2019
Измењен 05/01/2020
Прихваћен 05/01/2020
doi: [10.5937/socpreg53-23500](https://doi.org/10.5937/socpreg53-23500)

ХУМАНИСТИЧКИ ИЗАЗОВИ САВРЕМЕНОГ ДРУШТВА

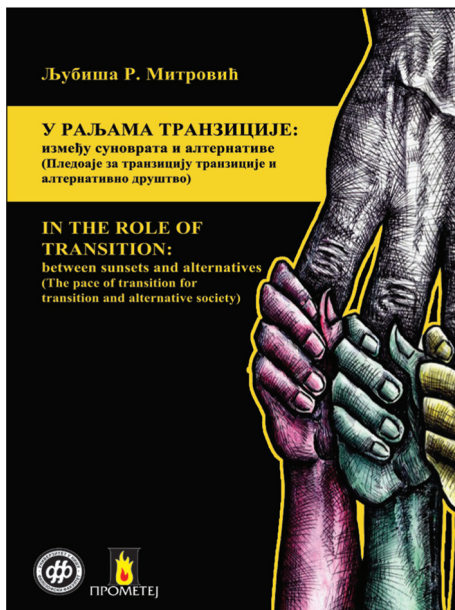
Љубиша Митровић, *У раљама транзиције: између суновраћа и алтернативе (Пледаје за транзицију транзиције и алтернативно друштво)*. Ниш: Филозофски факултет;
Нови Сад: Прометеј, 2017, 312. стр.

Сажетак: *У раљама транзиције: између суновраћа и алтернативе (Пледаје за транзицију транзиције и алтернативно друштво)*, дело социолога, професор емеритуса Универзитета у Нишу, даје аналитички допринос противуречностима друштвене транзиције. Аутор темељи друштвену критику дехуманизоване неолибералне транзиције и нуди перспективу науке о друштву у актуелним домаћим и

светским условима и изазовима. У фокусу анализе налази се лоше стање привреде у Републици Србији са нагласком на проблемима зависне модернизације, класне поларизације и деструкције социјалне државе. Поред анализе наведених проблема аутор предлаже улогу социологије као хуманистичке критике савременог друштва.

Кључне речи: транзиција, неолиберализам, друштвена структура, социјална држава.

Пред читаоцем се налази својеврсна анализа структуралних друштвених прилика једног посттранзиционог друштва. Доминантна визура из које се приказују друштвени услови јесу економски фактори, а на трагу неомарксистичког приступа. Из те визуре, у фокусу анализе аутора је потрага за узроцима и последицама

¹ markovic.olivera@gmail.com

лошег стања привреде у Србији, те каква нас перспектива очекује. Митровић одговоре налази у критичкој теорији глобалне транзиције Имануела Волерстина (Immanuel Walerstin) и теорије зависне модернизације Андре Гундер Франка (Andre Gunder Frank), односно у оквиру глобалних односа светског капиталистичког система. Међутим, аутор своју анализу заснива и на теоријској основи класика социолошке науке од којих највише издваја Карла Маркса (Karl Marx), Чарлса Рајта Милса (Charles Wright Mills) и Пјера Бурдијеа (Pierre Bourdieu).

Посматрајући локалне услове, аутор их смешта у шире, глобалне околности и закључује да се Србији намеће стратегија зависне модернизације, која је према ауторовом мишљењу, свесно елабориран пројекат конструктора неолибералне глобализације. Оваква ситуација довела је до установљавања друштвеног процеса означеног као полуперифери капитализам, који карактерише разарање властите привреде, али и друштва и културе, што све заједно твори контрамодернизацијске процесе. Улазак балканских земаља у Европску унију (ЕУ), према аутору, не би требао да представља некритичко прихватање модела зависног развоја. С тим у вези аутор позива на одговорност науке и универзитета у “изграђивању теоријских концепата, принципа и оптималних пројеката, тј. фундаменталних програмских одредница стратегије националног и регионалног развоја балканских друштава“ (Mitrović, 2017, стр. 62).

Но, Митровић не увиђа само кризу савременог српског друштва већ своје истраживање проширује и на светске трендове неолибералног развоја који се манифестују у асиметричном типу глобализације и производњи све већих друштвених неједнакости, превласти тржишта над друштвом и конзумеризму као мотивишућој делатности појединца. Неолиберална конзервативна доктрина, друштвене неједнакости сматра природним и не проблематичним будући да су капитал и богатство означени као једини промотери напретка, док се игноришу проблеми произашли из сиромаштва, све веће незапослености, смањивања колективних права, итд. У складу са наведеним, пренаглашава се апсолутни индивидуализам на уштрб социјалних компоненти развоја. Мотивацију човека покрећу приватни интереси и тржишни механизми, а његова улога је пасивна (конзервативна) када су у питању друштвени циљеви и промена датог стања али активна у потрошњи и конзумирању тржишних добара (Golubović, 2006, стр. 107). Функција правне државе се тумачи у смислу владавине закона као апстрактних правила којима се гарантују искључиво индивидуална права и слободе али се игноришу објективне разлике у могућности да се оне примене на све људе, док се државна регулација из несавршених тржишних механизма потпуно искључује фаворизовањем *laissez-faire* политике. Овакви светски трендови неизбежно утичу на економске промене у Србији (пре свега због усмерених програма Међународног монетарног фонда (ММФ) и Светске банке) тј. међународних институција са циљем развоја зависне модернизације што аутора наводи на становиште о унапред осмишљеним пројектима из центара моћи који имају своју агенду.

Наведени процеси у Србији довели су друштвену структуру у стање класне поларизације те пауперизације широких слојева становништва и тајкунизације економске елите (Mitrović, 2017, стр.63). Са једне стране – необуржоазија, лумпербуржоазија, слој тајкуна и олигарха који блокира истинску демократизацију и развој постсоцијалистичког друштва. Са друге, најамни обесправљени радни-

ци – најексплоатисанији и најобесправљенији део друштвене структуре. Блок необуржоазije (предузетничка буржоазija/корпократија, номенклатурна политичка буржоазija и лумпенбуржоазija) и блок произвођачке класе (понижени и увређени „људи са дна”, незапослени, избеглице). Упадљив је недостатак средње класе као носиоца модерности и грађанског друштва, као и стратегијског промишљања: „транзиција у постсоцијалистичким друштвима много више личи на идејно неосмишљене импровизације (по принципу ‘покушаја и грешака’), него на разрађени социјално-економски и политички пројекат који води ка радикалној измени друштвеног система, а не само ка рушењу бившег режима” (Golubović, 2006, str. 209). Проф. Митровић критикује и стање социолошке науке код нас због недовољног истраживања промена у социјалној структури. Аутор наводи вредна истраживања из ове области у домаћој социологији али истиче недовољност таквих истраживања те потребу за компаративним истраживањима промена друштвене структуре у земљама Југоисточне Европе. Митровић позива социологе да се баве изучавањем компрадорске елите Србије, а у склопу радикалне критике неоколонијализма. Даље, социолошке анализе остале су ускраћене за преображај политичких елита у економску елиту, односно како Шуваковић истиче:

„...да ли су политичке партије заправо дошле до тачке када се оне претварају у предузећа за освајање гласова иза којих стоји мегакапитал и када у вођењу њихових политика једину улогу имају интереси, политичке калкулације и нагодбе које омогућују онима који су економски моћни да сачувају и увећају сопствену моћ и богатство, док идејно-политичка и програмска оријентација опстају само као реликт прошлости и плашт који треба да прикрије ту чињеницу” (Šuvaković, 2014, str. 80).

На претходно наведено надовезује се деструкција социјалне државе и повећање незапослености као глобалног феномена, са посебно дубоким исходима у балканским транзиционим друштвима. Остварења социјалног законодавства у корист запослених и институционална заштита и заштита на раду, неки су од најважнијих достигнућа социјалне државе која се данас разграђују. Мешање државе у тржишне механизме непожељно је у неолибералном моделу развоја, а као део те идеологије одбацује се и „држава благостања”. Транзиција, на делу у Србији, је без социјалне одговорности, а аутор као оптимални модел развоја наводи социјалдемократски

“који се темељи на концепту социјално-тржишне привреде, стратегији социјалног партнерства рада и капитала која, ослоњена на акционарству запослених и њиховој партиципацији, коодлучивању и управљању, повезује индивидуалну радну мотивисаност, предузетнички дух, са социјалном солидарношћу и од те специфичне синергије фактора производње и управљања – омогућује бржи раст, развој и напредак друштва” (Mitrović, 2017, str. 83).

Митровић је заговорник алтернативне социологије чији фокус види у истраживању могућности цивилизацијског/еманципаторског развоја и хуманизације друштва, човека и човечанства. Социологија критичким истраживањем треба да разоткрије идеолошка становишта званичних елита често скривена испод површине очигледности. Указујући да ће друштвене противуречности и неједнакости изродити у коначном друштвеним конфликтима, а један очити пример представља тероризам у

савременом свету. У оваквом контексту лежи и улога социолога који треба да помогне развоју критичке самосвести друштва и могућностима развоја.

Друштвена транзиција је свеобухватан појам и као таквог засигурно је захтевно приказати га у његовом укупном светлу. Аутор се определио за анализу привредних, тј. економских последица процеса транзиције по друштвену структуру у виду повећања друштвених неједнакости, социјалне несигурности, те ударом на државу благостања. Тачније, оне врсте транзиције која представља „осмишљен и веома строго усмераван друштвени процес преласка некадашњих социјалистичких земаља у систем (нео) либералног капитализма” (Šuvaković, 2019, стр. 944). Остаје простор да се у неким будућим радовима расветле случајеви непрофесионалности нове политичке елите и командна економија; игноришући принцип партиципације грађана и цивилног друштва у јавним пословима; концентрација централизоване моћи, а сужавање ингеренције регионалних и локалних самоуправа; јачање утицаја цркве у државотворним пословима уз благослов тзв. демократских власти; популациона криза; амбивалентна примена владавине права будући да се закони третирају арбитарно; девастација природних ресурса; те урушавање институција које су у вези са квалитетом живота као што су: здравствене, образовне, културне и научне институције. На даље, потребно је истражити, како Голубовић (Golubović, 2006) претпоставља, континуитет наслеђа традиционалних метода социјализације (на принципима васпитања у духу конформизма, подложности ауторитету и хетерономном моралу – недовољну бригу за демократско образовање грађана) те атрофију позитивних традиционалних вредности (на место солидарности, професионалне одговорности и поштеног рада као услова напретка успостављене су вредности брзо богаћење и успех по сваку цену, морална индиферентност према криминалним радњама и злочинима, забава као најбитнији садржај слободног времена, егоизам и неповерење према „другима“).

Професор Митровић елаборира хуманистичке принципе, на којима заговара утемељење критичке науке о друштву често понављајући и парафразирајући властита становишта. Понављања и аргументи у прилог предложених теза, вероватно имају за циљ да задобију наклоност читаоца за активну критичку позицију социолошке науке која треба да развије алтернативне стратегије друштвеног развоја и еманципаторску мисију. Он сам кроз призму критичког сагледавања разоткрива елементе друштвене структуре које дехуманизују стање и перспективе домаће привреде али и свих оних који су оваквим стањем највише погођени бивајући гласговорником њихових проблема и потреба.

Olivera S. Marković Savić¹

University in Priština with temporary Head Office

in Kosovska Mitrovica, Faculty of Philosophy, Department of Sociology

Kosovska Mitrovica (Serbia)

HUMANISTIC CHALLENGES OF MODERN SOCIETY

Ljubiša Mitrović, *In the jaws of transition: Between the Downfall and the Alternative (A Plea for the Transition of Transition and Alternative Society)*.

Niš: Faculty of Philosophy; Novi Sad: Prometej, 2017, 312 pp.

(Translation In Extenso)

Abstract: *In the jaws of transition: Between the Downfall and the Alternative (A Plea for the Transition of Transition and Alternative Society)*, the work of sociologist, professor emeritus of the University in Niš, gives an analytical contribution to the contradictions of social transition. The author bases the social critique of dehumanized neoliberal transition and offers the perspective of the society science in current national and world conditions and challenges. The analysis is focused on the poor condition of economy in the Republic of Serbia, with the emphasis on the problems of dependent modernization, class polarization and destruction of the social state. Apart from analyzing the above-listed problems, the author recommends the role of sociology as the humanistic critique of the modern society.

Keywords: transition, neoliberalism, social structure, social state.

The reader is looking at a special analysis of structural social circumstances of a post-transitional society. Economic factors are the dominant perspective from which social conditions are shown, in the wake of the neo-Marxist approach. From that perspective, the author's analysis focuses on the search for causes and effects of the poor condition of economy in Serbia, as well as the anticipated prospect. Mitrović finds answers in Immanuel Wallerstein's critical theory of global transition and Andre Gunder Frank's dependent modernization theory, i.e. within global relations of the world capitalist system. However, the author also finds his analysis on the theoretical basis of the sociological science classics, first of all Karl Marx, Charles Wright Mills and Pierre Bourdieu.

Looking at local conditions, the author places them in wider global circumstances and concludes that Serbia is being imposed the strategy of dependent modernization which, in the author's opinion, is a consciously elaborated projects of the neoliberal globalization constructors. Such situation has led to the establishment of a social process labelled as semi-peripheral capitalism, characterized by the destruction of own economy, as well as the society and culture, which together creates counter-modernization processes. According to the author, the accession of the Balkan countries to the European Union (EU) should not constitute uncritical acceptance of the dependent development models. In that respect, the

¹ markovic.olivera@gmail.com

author calls for the responsibility of science and university in “building theoretical concepts, principles and optimal projects, i.e. fundamental program determinants of the strategy of national and regional development of the Balkan societies (Mitrović, 2017, p. 62).

Nevertheless, Mitrović not only observes the crisis of the contemporary Serbian society, but also expands his research on to the world trends of neoliberal development, manifested in the asymmetrical type of globalization and the production of constantly increasing social inequalities, dominance of the market over the society and consumerism as the motivating activity of the individual. The neoliberal conservative doctrine finds social inequalities natural and non-problematic, since capital and wealth are labelled as sole promoters of development, whereas problems arising from poverty, increasing unemployment, reduction of collective rights etc. are ignored. In line with the above-mentioned, absolute individualism is overemphasized at the expense of social components of development. Man’s motivation is driven by private interests and market mechanisms, while his role is passive (conservative) when it comes to social goals and changing the given state, but active in the use and consumption of market goods (Golubović, 2006, p. 107). The function of the legal state is interpreted in terms of the rule of law as abstract rules guaranteeing exclusively individual rights and freedoms, but objective differences in the possibility of their application to all people are ignored, while the government regulation is completely excluded from imperfect market mechanisms by favouring *laissez-faire* politics. These world trends inevitably affect the economic changes in Serbia (primarily due to the directed programs of the International Monetary Fund and the World Bank), i.e. international institutions aimed at the development of dependent modernization, which leads the author towards the attitude about previously conceived projects from the power centres with their own agenda.

The listed processes in Serbia have brought the social structure into the state of class polarization as well as pauperization of wide strata of the population and tycoonization of economic elite (Mitrović, 2017, p. 63). On one side, there is new bourgeoisie, lumpenbourgeoisie, a stratum of tycoons and oligarchs blocking true democratization and development of the post-socialist society. On the other side, there are labourers stripped of their rights – the most exploited and deprived part of the social structure. The block of new bourgeoisie (entrepreneur bourgeoisie/corpcocracy, nomenclature political bourgeoisie and lumpenbourgeoisie) and the block of production class (humiliate and offended “people at the bottom”, the unemployed, refugees). There is a striking lack of the middle class as the carrier of modernity and civil society, as well as strategic thinking: “transition in post-socialist societies resembles ideologically ill-conceived improvisations (by the principle of “attempts and mistakes” rather than the elaborated social-economic and political project leading towards the radical change in the social system, and not only towards the overthrow of the former regime” (Golubović, 2006, p. 209). Professor Mitrović also criticizes the state of the sociological science in our country because of the insufficient research of the changes in the social structure. The author lists valuable studies from this field in domestic sociology, while pointing out the insufficiency of such studies and the need for comparative studies of the social structure changes in South-East Europe. Mitrović invites sociologists to research the comprador elite in Serbia within the radical critique of neo-colonialism. Furthermore, sociological analyses remain deprived of the transformation of political elites into the economic elite, or, as Šuvaković points out:

“... whether the political parties have actually reached the point when they turn into vote-winning enterprises with mega-capital behind them, and when the only role in the pursuit of their politicise is played by interests, political calculations and deals enabling the economically powerful ones to maintain and increase their own power and wealth, while ideological- political and program orientation survive only as relics of the past and the cape that should conceal that fact” (Šuvaković, 2014, p. 80).

The above-mentioned is built on by the destruction of the social state and increasing unemployment as a global phenomenon with particularly deep outcomes in the transitional societies of the Balkans. The achievement of social legislation for the benefit of employees and institutional protection and protection at work are some of the most important accomplishments of the social state which are elaborated nowadays. The intervention of the state in market mechanisms is undesirable in the neoliberal development model, and the “welfare state” is also rejected as part of that ideology. Transition that is underway in Serbia has no social responsibility, and the author gives the social-democratic model of development as optimal,

“based on the concept of social-market economy, the strategy of social partnership of work and capital which, relying on the shareholding of employees and their participation, co-decision and management, connects individual work motivation, entrepreneurial spirit, with social solidarity and, due to such specific energy of production and management efforts – ensures faster growth, development and progress of the society” (Mitrović, 2017, p. 83).

Mitrović advocates alternative sociology, seeing its focus in the research of opportunities of the civilization/emancipatory development and humanization of the society, man and mankind. Through critical research, sociology should reveal the ideological viewpoints of official elites, frequently concealed under the surface of obviousness. Indicating that social contradictions and inequalities will eventually lead to social conflicts, the author gives an obvious example – terrorism in today’s world. This context includes the role of the sociologist who should help in the development of critical self-awareness of the society and development opportunities.

Social transition is a comprehensive notion and as such is definitely demanding to show in its full light. The author has opted for the analysis of economic and/or economic consequences of the transition process for the social structure, in the form of increasing social inequalities, social uncertainty and the blog against the welfare state; more precisely, those types of transition represented by “a designed and very rigorously directed social process of transition of the former socialist countries into a system of (neo-) liberal capitalism” (Šuvaković, 2019, p. 959). There is remaining space for some future works to elaborate the cases of unprofessionalism of the new political elite and command economy; ignoring the principle of citizen and civil society participation in public affairs; concentration of centralized power with the reduction of competence of regional and local self-governments; strengthening the influence of the church in state-building affairs with the blessing of so-called “democratic authorities; population crisis; ambivalent exercise of the rule of law since law are arbitrarily treated, devastation of natural resources; and, in the end, the degradation of institutions related to the quality of life, such as: educational, cultural and scientific institutions. Moreover, it is necessary to research, as Golubović (2006)

assumes, the continuity of the legacy of traditional socialization methods (on the principles of upbringing in the spirit of conformism, susceptibility to authority and heteronomous morality – insufficient concern for the democratic education of citizens) and atrophy of positive traditional values (instead of solidarity, professional responsibility and honest work as conditions of progress, the following are established as values: quick enrichment and success at all costs, moral indifference towards criminal acts and crimes, entertainment as the most important content in leisure time, egoism and distrust of “others”).

Professor Mitrović elaborates humanistic principles, on which he advocates the foundation of the critical society science, often repeating and paraphrasing his own attitudes. Repetition and arguments in favour of the proposed theses are probably aimed at winning the favour of the readers for the active critical position of the sociological science that should develop alternative strategies of social development and the emancipatory mission. Through the prism of the critical review he himself reveals the elements of the social structure dehumanizing the condition and prospects of domestic economy, as well as of all those that are most affected by such condition, thus becoming the spokesman of their problems and needs.

REFERENCES / ЛИТЕРАТУРА

- Golubović, Z. (2006). *Lessons and Dilemmas of the Last century*. Beograd: Filip Višnjić [In Serbian]
- Mitrović, Lj. (2017). *In the Jaws of Transition: Between the Downfall and the Alternative (A Plea for the Transition of Transition and Alternative Society)*. Niš: Filozofski fakultet Univerziteta u Nišu; Novi Sad: Prometej. [In Serbian]
- Šuvaković, U. (2014). *Transition: Contribution to Sociological Study of Social Changes*. Kosovska Mitrovica: Filozofski fakultet Univerziteta u Prištini [In Serbian]
- Šuvaković, U. (2019). Some (Social) Aspects of Education in Transition Serbia. *Sociološki pregled*, 53(3), 943-977. [doi:10.5937/socpreg53-23765](https://doi.org/10.5937/socpreg53-23765)